

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री वलराम के.सी.
आदेश

संवत् २०६३ सालको रि. नं. --- ३४४८

- धादिङ जिल्ला, जोगिमारा गा.वि.स. वडा नं. ५ वस्ने स्व. दिल्ला प्रजाको हकमा
निजका भाई बुद्धि वहादुर प्रजा-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. शेर वहादुर प्रजाको हकमा निजका बाबु कूल वहादुर प्रजा-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. राम वहादुर प्रजाको हकमा निजको आमा मनमाया प्रजा-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. तिलु प्रजाको हकमा निजको छोरा गोविन्द चेपाङ्ग-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. विकास प्रजाको हकमा निजका पिता वीर वहादुर प्रजा-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. टेक वहादुर वि.क.को हकमा निजको पिता
 ज्ञान वहादुर वि.क.-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. सानुकान्छा वि.क.को हकमा निजकी श्रीमती बुद्धिमाया वि.क.-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. टेक वहादुर गुरुङ्गको हकमा निजको पिता शंख वहादुर गुरुङ्ग-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. गोकर्ण वहादुर गुरुङ्गको हकमा निजका पिता शंख वहादुर गुरुङ्ग-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. कान्छा प्रजाको हकमा निजका पिता वीर वहादुर प्रजा-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. बुद्ध वहादुर प्रजाको हकमा निजको आमा धनमाया प्रजा-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. कुम्ले प्रजाको हकमा निजका पिता विष्णु वहादुर प्रजा-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. राज कुमार वि.क.को हकमा निजका पिता मान वहादुर वि.क.
 (कामी)-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. ज्ञान वहादुर थापा मगरको हकमा निजको आमा दिल कुमारी
 थापा मगर-----१
 ऐ ऐ वडा नं. ४ वस्ने स्व. भीम वहादुर थापा मगरको हकमा निजका पिता अम्बर
 वहादुर थापा मगर-----१
 ऐ ऐ वडा नं. १ वस्ने स्व. मञ्जु थापा मगरको हकमा निजका काका अम्बर वहा
 दुर थापा मगर-----१
 ऐ ऐ वस्ने स्व. राज कुमार श्रेष्ठको हकमा निजका भाई प्रेम वहादुर श्रेष्ठ-----१

निवेदक

विरुद्ध

नेपाल सरकार, रक्षा मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौ
गोपाल सरकार, रक्षा मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौ-----१

नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौ	-----	१
नेपाली जग्गी अड्डा, प्रधान कार्यालय भद्रकाली, काठमाण्डौ	-----	१
नेपाली संधा रणदल गुल्म, कालिकोट	-----	१ विपक्षी
जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कालिकोट	-----	१
जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कालिकोट	-----	१
जिल्ला प्रशासन कार्यालय, धादिङ	-----	१

विषय :- परमादेश ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८(२) बमोजिम यस अदालतमा दर्ता भई पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यस प्रकार रहेको छ:-

मिति २०५८।७।२७ मा नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण र श्री शुभकार्की समूह निर्माण सेवा प्रा.लि.विच रु.३४३७५८५।२९ को लागतमा कालिकोट जिल्लास्थित कोटवाडा विमानस्थल निर्माण कार्य पूरा गर्नेगरी सम्झौता भएको थियो । श्री शुभकार्की समूह निर्माण सेवा प्रा.लि.को मातहतमा हामी निवेदकका आफन्त मृतक व्यक्तिहरु उल्लेखित कोटवाडा विमानस्थलमा मजदूरको रूपमा कार्यरत थिए ।

यसैविच मिति २०५८।१।१२ मा तत्कालिन शाही नेपाली सेनाद्वारा आतंककारी संगको मुठभेडको हवाला दिई कालीकोट कोटवाला विमानस्थलमा कार्यरत हामी निवेदकका आफन्त निर्दोष व्यक्तिहरुको गैरकानूनी ढंगले गोलीहानी सामुहिक हत्या गरियो । हामी मृतकका आश्रित परिवारहरुले उचित क्षतिपूर्ति भराई पाऊ मिति २०६२।६।६ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, धादिङ्ग वार्ड नं.३ मा निवेदन दिएकोमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय धादिङ्गबाट मिति २०६२।६।७ र मिति २०५८।१।१२ मा कालिकोट जिल्लाको कोटवाडा विमानस्थल निर्माण कार्यमा संलग्न १७ जनालाई सेवाद्वारा मारिएका भनिएका मजदूरका परिवारलाई हालसम्म सरकारबाट कुनै राहत प्राप्त नगरेकोले सो सम्बन्धमा के कारवाही भै रहेको छ ? जानकारी उपलब्ध गराई दिनु भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय कालीकोटलाई पटक पटक पत्र पठाइएकोमा कुनै जानकारी नदिनुको साथै हालसम्म कुनै क्षतिपूर्ति समेत दिइएको छैन ।

विपक्षीहरुबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२(१) मा अन्तर्निहित जीवनको स्वतन्त्रता, धारा १२(२)(ड)द्वारा प्रत्याभूत पेशा तथा व्यवसाय गर्ने स्वतन्त्रता, धारा १४द्वारा प्रत्याभूत नागरिकी न्याय सम्बन्धी हकको स्वतन्त्रता धारा १८ द्वारा प्रत्याभूत संस्कृति सम्बन्धी हक समेतको ठाडो उलंघन गरी अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार तथा मानवीय कानून विपरित हामी निवेदकहरुका आफन्तहरुको हत्या हुन गएवाट हामी आश्रित परिवारहरु प्रभावकारी न्यायिक उपचारको अभावमा प्रस्तुत निवेदन सहित सम्मानित अदालतमा उपस्थित भएका छौं ।

अतः हामी निवेदक लगायत आश्रित परिवारमा पुन गएको क्षति वापत विपक्षीहरुबाट उचित क्षतिपूर्ति भराई कानूनले तोकेको न्यूनतम शर्त र मापदण्डको समेत कुनै वास्ता नगरी

३।५

२५/१२

स्वेच्छाचारी ढंगले बलप्रयोग गरी निर्दोष नागरिक उपर जथाभावी गोली-चलाउने र त्यस्तो आदेश दिने सुरक्षा अधिकारीलाई हदैसम्मको सजाय गरी पिडितलाई भएको क्षति भराइलिन सक्ने सम्बन्धि छुट्टै कानूनको निर्माण समेत गर्नु भनी विपक्षीहरुको नाँउमा परमादेशको आदेश जारी गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन माग दावी ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग वमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले वाटाको म्याद बाहेक १५ दिन भित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६३।२।३० को आदेश ।

निवेदकका आफन्तहरु श्री शुभकार्की समुह निर्माण सेवा प्रा.लि.कोमातहतमा कालिकोट जिल्ला स्थित कोटवाडा विमानस्थलमा कार्यरत थिए । यसै विच २०५८।११।१२ मा तत्कालिन शाही नेपाली सेनाद्वारा आतंककारीहरुसंगको मुडभेडमा मृत्यु भएको हुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको नेपाल सरकार, रक्षा मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

निवेदकले यस कार्यालयको के, कस्तो काम कारवाहीवाट निजहरुको के कस्तो हक अधिकारको हनन भएको हो, त्यसको स्पष्ट जिकिर नलिई विना आधार र कारण यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाई दिएको निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको नेपाल सरकार, प्रधान मन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालयको लिखित जवाफ ।

घटनास्थल यस जिल्लामा नभएको, उक्त घटनामा मारिने व्यक्तिहरु यस जिल्लामा भएको हुँदा निजहरुको सहयोगार्थ यस कार्यालयवाट समय समयमा पत्राचार भएको, र घटनास्थल कालिकोट जिल्लामा भएको हुँदा क्षतिपूर्ति सम्बन्धी कारवाही सोही जिल्लावाट हुनुपर्ने हुँदा यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई दिएको प्रस्तुत निवेदन खारेज हुनु पर्छ भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, धादिङको लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयको तर्फवाट निवेदकहरुको मौलिक हक अधिकार हनन हुने कुनै पनि काम कारवाही नगरिएको हुनाले प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

कोर्ट अफ इन्चवायरी बोर्डको रायमा कालिकोट जिल्लाको कोटवाडामा सुरक्षाफौजको स्थापना नभएवाट माओवादीहरुले निर्माणाधिन धावनमार्गमा निर्वाध रूपमा तालिम संचालन गर्ने, अन्य बन्दोवस्तीका गतिविधिहरु गर्ने, सुरक्षाफौजको हेलिकप्टर समेत बस्न नसक्ने गरी घोचा गाडेको तथा हेलिकप्टर जाँच फायर गर्ने र लो फलाईट समेत गर्न नदिने र धावन मार्गको छेउछाँउमा ओ.पि.पोष्टहरु बनाई विविध गतिविधि संचालन गरेवाट माओवादी गतिविधिलाई नियन्त्रण गर्न श्री ४ नं.वाहिनी अड्डावाट अपरेशन संचालन गर्ने योजना बनाई अपरेशन संचालन गरिएको थियो । मिति २०५८।११।११ गते सुरक्षा फौज कोटवाडातर्फ मुभ भई कोटवाडा विमानस्थलवाट अन्दाजी ३००० गज टाढा हावोट लिई बसेछ । भोलिपल्ट फाट लाईटमा नै सुरक्षा फौज त्याहाँवाट मुभ भई वाटोमा माओवादीहरुले निर्माण गरेका सहिद गेटहरु ध्वस्त गर्दै सडक बन्द गर्ने काममा कोटवाडाको निर्माणाधिन विमान स्थलका मानिसहरु शंकास्पद हर्कत

कोटवाडाको समेत देखिएछ । सुरक्षाफौज निर्माणाधिन विमानस्थल नजिक पुग्न लाग्दा उक्त स्थलवाट माओवादीहरुले सुरक्षाफौजलाई लक्षित गरी फायर गरेपछि सुरक्षाफौजले पनि

२५/१२

५१५

प्रतिरक्षाको लागि फायर आएको तर्फ आफ्नो व्यक्तिगत तथा मद्धती हतियारबाट फायर गरेको । माओवादीहरूले मजदूरहरूको आड पकिई विच विचमा घुरोर सुरक्षाफौजतर्फ फायर गरेबाट सुरक्षाफौजले त्यसको प्रतिकार गर्दै फायर गर्दा र दोहोरो फायर हुँदा मजदूरहरू आफ्नो ज्यान जोगाउनको लागि भाग दौडगर्दा सुरक्षाफौज र माओवादीहरूको क्रस फायरमा परी विमानस्थल निर्माण कार्यमा संलग्न मजदूरहरूको मृत्यु हुन गएकोमा नेपाली सेनाको कुनै गल्ती भएको नदेखिएको ।

नेपाली सेनाले कोर्ट अफ इन्क्वायरी बोर्ड गठन गरी उक्त कोर्टवाडा घटनाका सम्बन्धमा सत्य तथ्यपत्ता लगाउने घटनामा संलग्न सैनिक व्यक्तिहरू र उक्त धावन मार्ग निर्माण गर्ने ठेकेदार समेतको वयान लिई विस्तृत अध्ययन अनुसन्धान गरी यर्थाथ छानविन गरी सकेको र उक्त बोर्डले दोहोरो भिडन्तमा परी मर्न गएका निर्दोष व्यक्तिहरूलाई क्षतिपूर्ति दिलाउनु पर्ने भनी राय समेत पेश गरी सकेको हुँदा उक्त घटनाको छानविन गर्न छुट्टै कार्यदल गठन गर्नुको कुनै औचित्य नरहेकोले प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको जंगी अड्डा भद्रकाली, काठमाण्डौको तर्फबाट परेको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकारबाट मृतकका आफन्तहरूको नाँउमा क्षतिपूर्ति रकम यस कार्यालयमा निकास भै नआएको र यस कार्यालयमा निवेदकहरूको तर्फबाट निवेदन समेत नपरेको अवस्थामा यस कार्यालयबाट क्षतिपूर्ति दिन सकिने अवस्था छैन । निवेदकका आफन्तहरूको कोटवाडा विमानस्थल निर्माण गर्दाको अवस्थामा सुरक्षा फौजको कारवाहीबाट मृत्यु भएको र उक्त सुरक्षाफौज यस कार्यालयबाट परिचालन नभएको हुँदा मृतकहरूको मृत्यु हुनमा यस कार्यालयको कुनै संलग्नता छैन । मिति २०६२।०२।२६ मा सुरक्षा समितिको बैठक बसी घटनाको वास्तविकता एकिन गर्न केन्द्रिय एवं क्षेत्रिय स्तरबाट अनुसन्धान टोली गठन गरी एकीन गर्नु पर्ने भन्ने समेत निर्णय भएकोमा तत् सम्बन्धमा नियमानुसार नै हुने हुँदा अहिले नै राहत पाइएन भनी दिएको निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय कालिकोट र जिल्ला प्रहरी कार्यालय कालिकोटको एकै व्यहोराको छुट्टै छुट्टै रुपमा पर्न आएको लिखित जवाफ ।

वारदात हुँदाको अवस्थामा यस जिल्लामा भैरव गुल्म कार्यरत रहेको र उक्त गुल्म सुर्खेत स्थानन्तरण भएपछि २०६१ साल चैत्र देखि मात्र हाल कार्यरत रणदल गुल्म यस जिल्लामा रहेको हुँदा मृतकहरूको मृत्यु हुनुमा यस कार्यालयको कुनै संलग्नता नरहेकोमा विपक्षी बनाई दिएको निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको रणदल गुल्म कालिकोटको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी इजलाश समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू डा.शंकर कुमार श्रेष्ठ, चन्द्रका न्त जवाली, हरि फूयाल, गोविन्द प्रसाद शर्मा, "बन्दी" र भीमजुन आचार्यले राज्यको सुरक्षार्थ खटिएका विपक्षी सुरक्षा अधिकारीबाट कालिकोट जिल्लास्थित कोटवाडा विमानस्थल निर्माणको लागि खटिएका मजदूरहरू माथी अन्यायुन्द् रुपमा गोली चलाई निर्दोष नागरिकहरूको सामूहिक हत्या(Mass Killing) भएको छ, जुन अन्तराष्ट्रिय अपराधको परिभाषा भित्र पर्दछ । काम गर्ने मजदूरहरू माथी गोली हानी मारेको हुँदा विशुद्ध फौजदारी अपराध भएकोले मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धीको १ नं.विपरित निर्दोष मजदूरमाथी जथाभावी गोली हानी माने अपराधीहरू उपर जाहेरी लिई कानून बमोजिम कारवाही गर्नुपर्छ । राज्यबाट मृतकका आश्रितहरूलाई क्षतिपूर्ति प्रदान

३/१५/५ ४

गदैमा राज्यको दायित्व पूरा हुदैन । यसो गरियो भन्ने दण्ड हिनता हावी हुन्छ । यस सम्बन्धमा छानवीन गरी आश्रितलाई क्षतिपूर्ति प्रदान गरी दोषीलाई सजाय गर्न स्वतन्त्र रुपमा राज्य निरोपण आयोग वाट हेर्नु उपयुक्त हुन्छ । अभियुक्त तर्फबाट पिडितलाई क्षतिपूर्ति दिन नसकेमा राज्यले अभिभावकको ग्रहण गरी क्षतिपूर्ति दिनुपर्छ भन्ने व्यहोराको वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

विपक्षी नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को तर्फबाट उपस्थित विद्वान सह-न्यायाधिवक्ता श्री युवराज सुवेदीले निवेदकका आश्रित परिवालाई क्षतिपूर्ति दिने सम्बन्धमा यातना तथा क्षतिपूर्ति ऐन, २०५३ को व्यवस्थाको साथै नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३(ध)मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गंभीर उलंघन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरुको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न तथा समाजमा मेलमिलाप वातावरण निर्माण गर्न उच्चस्तरीय सत्य निरोपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्ने भनी राज्यको तर्फबाट प्रतिवद्धता जनाएको अवस्थाका द्वन्द्वमा परेर मृत्यु हुनेका आश्रित परिवारले उचित क्षतिपूर्ति माग गरेको स्थितिमा अदालतले सरकारको नाउँमा सवैलाई समेट्नेगरी निश्चित मापदण्ड बनाउन आदेश जारी भएको अवस्थामा सरकारलाई कुनै आपत्ति हुदैन भन्ने व्यहोराको वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

विद्वान कानून व्यवसायीहरुले गर्नु भएको वहस समेत सुनी निवेदन सहितको मिसिल अध्ययनगरी हेर्दा निवेदन माग दावी वमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने हो होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने अवस्था देखिन आयो ।

निर्णयतर्फ विचारगर्दा कालीकोट जिल्ला स्थित कोटवाडा विमानस्थल निर्माणको लागी श्री शुभकार्की समूह निर्माण सेवा प्रा.लि.को मातहत हामी निवेदकका आफन्तहरु मजदूरको रुपमा कार्यरत रहेको अवस्थामा मिति २०५८।११।१२ मा तत्कालिन शाही नेपाली सेनाद्वारा आतंककारीसंगको भुठभेडको हवाला दिई निर्दोष कामदारहरुलाई गोलीहानी सामुहिक हत्या गरियो । मजदूरहरुलाई जथाभावी गोली चलाउने सुरक्षा अधिकारीलाई हदैसम्म सजाय गरी मृतकका आश्रित परिवारलाई राहत एवं क्षतिपूर्तिको रकम उपलब्ध गराउनु साथै पिडितलाई क्षतिपूर्ति भराई लिन सक्ने छुट्टै कानूनको निर्माणगरी लागू गर्नु भनी विपक्षीहरुको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन मागदावी रहेको पाइन्छ ।

तत्काल वहाल रहेको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२ को उपधारा (१) अनुसार "कानून वमोजिम वाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण हुने छैन र मृत्यु दण्डको सजाय हुने गरी कुनै कानून बनाइने छैन । " भन्ने व्यवस्थाको साथै उपधारा (२) (ड)ले "कुनै पेशा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता " सवै नागरिकलाई प्रदान गरेको छ भने सोही वमोजिमको व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ मा स्वतन्त्रताको हक अन्तर्गत राखी संविधानद्वारा प्रत्याभूत मौलिक हकको प्रचलनको लागि सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकार अन्तर्गत संवैधानिक उपचारको हकको व्यवस्था गरिएको छ ।

विपक्षी मध्येको नेपाली जंगी अड्डा भद्रकाली, काठमाण्डौको लिखित जवाफमा नेपाली सेनाको कोट अफ इन्व्वायरी बोडले कोटवाडा घटनाको सम्बन्धमा सत्य कुरा पत्ता लगाउन घटनामा संलग्न सैनिक व्यक्तिहरु र कोटवाडा धावन मार्ग निर्माण कार्यको ठेक्का लिएका ठेकेदार समेतको बयान लिई अनुसन्धान कार्य पूरागरी घटनाको यथार्थ छानवीन गरी सकेको र सोही

वोडो उक्त घटनामा दोहोरो भिडन्तमा परी मर्न गएका निर्दोष व्यक्तिहरुलाई क्षतिपूर्ति दिलाउनु पर्ने भनी राय समेत पेश भई सोही राय अनुसार क्षतिपूर्तिको निमित्त सम्बन्धित निकायमा चेलापछी समेत भैसकेको भन्ने देखिन्छ।

अदालतको आदेशानुसार क्षतिपूर्ति तर्फको कारवाही कुन अवस्थामा छ भनी सोधिएकोमा नेपाली सेनाले उपलब्ध गराएको जवाफमा मिति २०५८।११।१२ गते कालीकोट जिल्लाको कोटवाडा स्थित निर्माणाधिन विमानस्थलमा नेपाली सेना र आतंककारी विचको दोहोरो भिडन्तमा परी विमानस्थल निर्माण कर्यामा संलग्न स्थानिय ७ जना भजदूर समेत जम्मा ३४ जना गैरसैनिक भजदूरहरुको मृत्यु भएको घटनाको सम्बन्धमा मृतकहरुको नजिकको हकवालालाई क्षतिपूर्ति दिलाई दिनेतर्फ रक्षा मन्त्रालय सिंहदरवारलाई नेपाली सेना जंगी अड्डाको प.सं.११९७६ मिति २०६४।१२।२८ गते पत्र पठाई अनुरोध गरिएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ भने नेपाल सरकार गृह मन्त्रालय, योजना तथा अनुगमन शाखाको मिसिल संलग्न मिति २०६४।०८।२७ को पत्र हेर्दा द्वन्द्वपीडितलाई राहत प्रदान गर्ने निर्देशिका, २०६१ को २.१.२ अनुसार "सुरक्षा कारवाहीको क्रममा दुर्घटना भई निर्दोष नागरिकको मृत्यु हुन गएमा मृतकका आश्रित परिवारलाई प्रति मृतक १ लाखका दरले आर्थिक सहायता उपलब्ध गराउने" व्यवस्था रहेकोमा दिल्ली प्रजा समेतको विषयमा जिल्ला सुरक्षा समिति, कालिकोट र प्र.जि.अ.कालीकोटवाट कुनै शिफारिस भई आएको अभिलेखवाट देखिन नआएको भनेवाट मृतकका आश्रित परिवारलाई द्वन्द्वपीडितलाई राहत प्रदान गर्ने निर्देशिका, २०६१ अनुसारको आर्थिक सहायता हालसम्म उपलब्ध गराएको अवस्था देखिन आँउदैन।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३(ध) बमोजिम "सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गंभीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरुको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न तथा समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्ने।" गरी राज्यको दायित्व रहेको देखिन्छ। संविधान लागू भएको यति धेरै समय भै सकदा पनि हालसम्म सरकारको तर्फवाट सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरुको सम्बन्धमा संविधानद्वारा गठन गर्ने भनिएको उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन भएको पाइदैन।

विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय कालिकोट समेतका लिखित जवाफमा मिति २०६३।०८।२६ मा सुरक्षा समितिको बैठक बसी घटनाको वास्तविकता एकिन गर्न केन्द्रिय एवं क्षेत्रिय स्तरवाट अनुसन्धान टोली गठन गरी एकिन गर्ने भनी निर्णय भएकोले नियमानुसार हुने नै छ भनी लेखि आएको पाइन्छ भने विपक्षी तर्फवाट उपस्थित विद्वान सह न्यायाधीवक्तावाट निवेदकका आश्रित परिवारहरुलाई पर्न गएको क्षतिपूर्तिको सम्बन्धमा राज्यको तर्फवाट क्षतिपूर्ति प्रदान गर्नको लागि यातना तथा क्षतिपूर्ति ऐन, २०५३ को व्यवस्था भएको र नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३३ (ध) ले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भिर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवताको विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न र समाजमा मेलमिलाप कायम गर्न उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्ने भनी राज्यको तर्फवाट प्रतिबद्धता व्यक्त भएको भनी जिकिर लिएको देखिन्छ।

प्रस्तुत विधान दिवाका बखत बहाल रहेको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(४) बमोजिम "अनुसन्धान, तहकिकात वा पुर्पक्षको सिलसिलामा वा अरु कुनै किसिमले थुनामा रहेको कुनै पनि व्यक्तिलाई शारीरिक वा मानसिक यातना दिइने वा निजसँग निर्मम अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गरिने छैन । त्यस्तो व्यवहार गरिएको व्यक्तिलाई कानूनले निर्धारित गरे बमोजिम क्षतिपूर्ति दिइनेछ" । भन्ने संवैधानिक व्यवस्था अनुरूप अनुसन्धान, तहकिकात वा पुर्पक्षको सिलसिलामा वा अरु कुनै किसिमले थुनामा रहेको व्यक्तिलाई शारीरिक वा मानसिक यातना दिए वा निर्मम, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गरेवापत क्षतिपूर्ति दिने सम्बन्धमा विधायिकाले यातना तथा क्षतिपूर्ति ऐन, २०५३ को निर्माण गरी लागु गरेको पाइन्छ । यातना तथा क्षतिपूर्ति ऐन, २०५३ को दफा ३(१) अनुसार "अनुसन्धान, तहकिकात वा पुर्पक्षको सिलसिलामा वा अरु कुनै किसिमले थुनामा रहेको कुनै पनि व्यक्तिलाई यातना दिनु हुँदैन" भन्ने व्यवस्था गरी सोही ऐनको दफा ४ ले "नेपाल सरकारको कुनै कर्मचारीले कुनै व्यक्तिलाई यातना दिएको ठहरेमा पिडित व्यक्तिलाई यस ऐन बमोजिम क्षतिपूर्ति दिइनेछ" । भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

यसरी तत्कालिन नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२(२) (ड) ले नागरिकलाई पेशा, रोजगार, गर्ने स्वतन्त्रता प्रदान गरेको र रोजगारको लागि कालिकोट जिल्ला स्थित कोटवाडा एयरपोर्ट निर्माण कार्यको लागि मजदूरी गर्न गएका निर्दोष नागरिकहरुलाई सुरक्षा फौजले जथाभावी चलाएको गोली लागी सामुहिक हत्या गरेकोले नागरिकको सम्मानपूर्वक वाचन पाउने हक समेतबाट वञ्चित गरेको र मृतकका आश्रित परिवारलाई प्रदान गरिने क्षतिपूर्तिको सम्बन्धमा यातना तथा क्षतिपूर्ति ऐन, २०५३ मा भएको व्यवस्थाले समेट्न नसकेको अवस्थामा विपक्षीको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ एवं बहसको क्रममा लिइएको जिकिर निवेदकका आश्रित परिवारलाई राज्यको तर्फबाट प्रदान गरिने क्षतिपूर्तिको सम्बन्धमा विद्यमान कानूनी व्यवस्था पर्याप्त भएको भन्न मिल्ने देखिन आउँदैन ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ (घ) अनुसार शास्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भिर उल्लंघन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरुको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न तथा सामाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न उच्च स्तरिय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्ने भनी राज्यको दायित्व तोकिएकोमा संविधान लागु भएको यतिका समय भै सक्दा समेत राज्यको तर्फबाट उपरोक्त संवैधानिक व्यवस्था बमोजिमको उच्चस्तरिय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन भएको समेत पाईदैन भने विपक्षीहरुले भनेको घटनाको वास्तविक छानविन गरी पिडित परिवारलाई उचित क्षतिपूर्ति प्रदान गर्नको लागि आवश्यक प्रकृयामा रहेको भनेतापनि हालसम्म पनि मृतकका आश्रित परिवारलाई कुनै क्षतिपूर्ति प्रदान गरेको वा गर्ने तर्फ कुनै पहल भएको अवस्था समेत देखिदैन ।

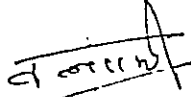
अतः सरकारको जिम्मेवार निकायहरुबाट मानवीय कानूनको उल्लंघन गरी निर्दोष नागरिकहरुको हत्याको सम्बन्धमा पिडित शास्त्रिय (Victimology) दुष्टिकोणबाट पिडितको लागि उचित क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गरी दण्डहिनताको अन्त्य गर्नुको साथै यस प्रकृतिका विवादहरुमा निष्पक्ष अनुसन्धान, तहकिकात र प्रभावकारी उपचारको लागि आवश्यक सत्त्वाह सुभाव प्रदान गर्ने निकायको व्यवस्था समेत गर्नको लागि छुट्टै विस्तृत कानून

११५

21-4
(Comprehensive law) वनाउने तर्फ यथासिद्ध पहल गर्नु भनी विपक्षी नेपाल सरकार, प्रधान मन्त्री तथा मन्त्री परिषदको कार्यालयको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छ ।

31/12/2014
न्यायाधीश

न्यायाधीश.

फैसला तयार गर्ने: ई.अ. हरि कोईराला

कम्प्युटर गर्ने : मुकुन्द विष्ट

ईति सम्वत् २०६५ साल वैशाख ३० गते रोज २ शभम्-----